

BISERICA: FRUSTRARE SI ÎMPLINIRE

PHILIP
YANCEY

Cuvânt înainte de Eugene H. Peterson

Noua Speranță

1

DE CE SĂ NE DERANJĂM CU BISERICA?

Există o corabie veche, Bill. Scârțâie din toate încheieturile, se clatină, se rotește și uneori te face să vomți. Dar ajunge unde merge. Întotdeauna a ajuns, întotdeauna va ajunge, până la sfârșitul timpului, cu tine sau fără tine.

J.F. Powers,

Wheat That Springeth Green (Grâu ce răsare verde)

 În timpul copilăriei mele din Georgia, biserica mi-a definit viața. Am participat cu regularitate la servicii în fiecare duminică dimineața și seara, în serile de miercuri, fără a mai menționa școlile biblice din vacanță, activitățile grupului de tineri, întrunirile de „trezire spirituală“, conferințele despre misiune și alte ocazii când se deschideau ușile bisericii. Am privit lumea prin lentile cu vitralii: biserica mi-a spus ce să cred, în cine să am încredere și în cine să nu am încredere și cum să mă port.

În timpul liceului am frecventat o biserică dintr-o clădire din beton situată la o fostă fermă de ponei. Câteva foste

grajduri mai erau încă în picioare, pline cu fân și într-o duminică dimineața unul dintre acestea a luat foc. Pompierii au venit la fața locului cu zgomote asurzitoare, diaconii s-au agitat să mute cheresteaua aflată în apropiere și să desfășoare furtunurile, în timp ce noi, ceilalți membri ai bisericii, am stat deoparte și am privit flăcările portocalii care urcau spre cer și ne încălzeau obraji. Apoi am intrat înapoi în sanctuar, cu ochii scăldați în lacrimi din cauza fumului și l-am ascultat pe pastor predicând ad-hoc despre focul Iadului care, ne-a asigurat el, va fi de șapte ori mai fierbinte decât focul pe care tocmai l-am văzut.

Imaginea mi-a rămas în minte multă vreme pentru că biserica noastră era definită de cuvintele: „foc și pucioasă“. Ne consideram o minoritate unită într-o lume plină de pericole. Orice pas greșit, cât de mic, ne putea îndepărta de siguranța oferită de biserică și ne arunca direct în vâlvătaia Iadului. La fel ca zidurile unui castel, biserica oferea protecție împotriva lumii înspăimântătoare de afară.

Aventurarea în lumea din afară, mai ales în timpul liceului, a produs destule momente în care m-am simțit stingher. Îmi amintesc de rușinea de a mă ridica în fața colegilor de clasă pentru a vorbi despre motivele pioase pentru care nu îi voi însoți la versiunea hollywoodiană a piesei Othello. Încă îmi mai amintesc cuvintele sarcastice ale profesorului de biologie care a explicat clasei de ce lucrarea mea de 20 de pagini nu a reușit să desființeze cartea de 592 de pagini a lui Darwin, Originea speciilor.

Totuși, îmi amintesc și de sentimentele pline de satisfacție provenite din apartenența la o minoritate persecutată. Ne felicitam unii pe alții pentru că „eram în lume“, dar fără „să fim din lume“. Mă simțeam ca un spion, ce știam un secret pe care puțini îl știau. „Această lume nu este căminul meu, sunt doar în trecere aici“, cântam în biserică. În timpul copilăriei și adolescenței nu am avut prea multe resentimente față de biserică, ci o consideram o corabie a vieții care mă purta pe oceanul agitat al unei lumi turbulente.

Biserica mea se temea de unele activități cum erau patinatul pe role (prea asemănător cu dansul), bowlingul (la unele săli se servea alcool), mersul la cinematograful și citirea ziarului de duminică. Biserica ridica un zid gros al regulilor exterioare care să ne protejeze de lumea păcătoasă de afară și, într-o oarecare măsură, a reușit. Astăzi pot participa la oricare dintre aceste activități fără muștrări de conștiință, dar sunt conștient că acest fundamentalism m-a păzit de necazuri mai mari. Legalismul strict a apărat granițele devierii de la ceea ce era considerat bun. De exemplu, ne furișam uneori la o sală de bowling, dar nici nu ne trecea prin gând să ne atingem de alcool sau de droguri.

Mai târziu însă am ajuns să consider unele dintre reguli drept arbitrare, iar pe altele cu totul greșite. În Sud, rasismul era o parte integrantă a subculturii bisericii. Am auzit de multe ori de la amvon că negrii – dar nu acesta era cuvântul pe care-l foloseam pentru ei – erau subumani, incapabili de a fi educați și blestemați de Dumnezeu pentru a fi o rasă „slujitoare“. Aproape toți

din biserica mea credeau că Martin Luther King Jr. era „comunist, având carnet de membru“; ne bucuram de câte ori un șerif din Sud îl bătea cu bastonul și îl închidea.

O religie bazată pe reguli exterioare este ușor de abandonat și aceasta am făcut eu un timp. Când am vrut să gust singur lumea largă, am respins mediul legalist al copilăriei mele. Cuvintele folosite în acest mediu mi-au părut atunci înșelătoare, ceva în stil orwellian. Ele menționau Harul, dar trăiau după Lege; ele susțineau dragostea, dar arătau semnele urii. Din nefericire, atunci când am ieșit din fundamentalismul sudist, am abandonat nu numai cochilia ipocriziei, ci și conținutul convingerilor principale.

Contrafort exterior

Acum îmi dau seama că rigidul fundamentalism sudist al copilăriei mele a reprezentat mai mult decât un loc sigur de închinare sau o comunitate spirituală. Era un mediu strict controlat, o subcultură. Acum îmi dau seama că o biserică dură, gata să condamne cu asprime și lipsită de umilință și de un sentiment al misterului mi-a blocat dezvoltarea credinței mulți ani. Pe scurt, creștinismul m-a împiedicat să ajung la Cristos. Tot restul vieții l-am petrecut în efortul de a urca din nou spre credință și spre biserică. Călătoria întoarcerii mele la credință este o lungă poveste pe care nu îndrăznesc să o încep aici, dar această carte mică se concentrează asupra unei întrebări simple: De ce să ne deranjăm să fim membrii unei biserici?

Este biserica necesară pentru un creștin practicant? Winston Churchill a spus că, pentru el, biserica era ca un contrafort, o susținere din exterior a unui zid și că preferă să o susțină din afara ei. Am încercat și eu să aplic această strategie după ce am ajuns să cred cu sinceritate doctrina și m-am dăruit pe mine însumi lui Dumnezeu. Și nu sunt singurul, ci există mult mai puțini oameni care merg duminica la biserică decât oameni care susțin că-L urmează pe Cristos. Unii au o istorie asemănătoare cu a mea: s-au „ars“ cu biserica sau chiar au fost trădați de o experiență trecută din biserică. Alții pur și simplu „nu găsesc nimic în biserică“. A-L urma pe Isus este un lucru; a-i urma pe alți creștini în biserică duminica dimineața este un lucru cu totul diferit. De ce să ne deranjăm să venim la biserică? Așa cum a spus poeta Anne Sexton:

Au bătut cuie în mâinile Sale.
După aceea, ei bine, după aceea
toți au purtat pălării...

Reflectând la călătoria mea spirituală, îmi pot seama că au existat câteva piedici care m-au ținut departe de biserică. Prima a fost ipocrizia. Filozoful ateu Friedrich Nietzsche a fost întrebat o dată de ce avea o atitudine atât de negativă despre creștini. El a răspuns: „Aș crede în mântuirea lor dacă aș vedea că seamănă puțin mai mult cu oamenii care au fost mântuiți.“

Speriat de fundamentalismul absolut din copilăria mea, m-am apropiat și eu circumspect de biserică. Creștinii se îmbrăcau frumos duminica dimineața

și își zâmbeau unii altora, dar eu știam din experiență personală că fațada frumoasă ascundea un suflet rău. Aveam o reacție reflexă imediată când adulmecam ipocrizia, până când mi-am pus într-o zi întrebarea: „Cum ar fi biserica dacă toți membrii ar fi ca mine?” Smerit, am început să mă concentrez asupra propriei mele spiritualități, nu asupra spiritualității celorlalți.

Dumnezeu este judecătorul final al ipocriziei din biserică, am hotărât eu, și voi lăsa judecata în mâinile capabile ale lui Dumnezeu. Am început să mă relaxez și să fiu mai îngăduitor și mai iertător cu alții. La urma urmei, cine era un soț sau o soție perfectă, un părinte sau un copil perfect? Nu abandonăm instituția familiei din cauza imperfecțiunilor ei, deci de ce am abandona biserica?

Următorul obstacol pe care a trebuit să-l depășesc a fost de natură culturală. Bisericile pentru „căutătorii lui Dumnezeu” nu existau încă și eu mi-am dat seama că ora unsprezece duminică dimineață nu se asemena cu celelalte ore ale săptămânii. În nici o altă ocazie nu stăteam aproape nemișcat în scaun timp de treizeci sau patruzeci de minute să ascult pe cineva dându-mi sfaturi. În nici o altă ocazie din săptămână nu cântam imnuri scrise cu un secol sau două înainte. M-am identificat cu una dintre rudele lui Flannery O'Connor care a început să frecventeze biserica pentru că slujba era „atât de oribilă încât trebuie să mai existe ceva ca oamenii să dorească să revină.”

O'Connor a mai spus că avea grijă ca în fiecare dimineață să se așeze la biroul lui pentru ca, în cazul că-i

venea vreo idee, să o poată așterne pe hârtie. O fostă catolică pe nume Nancy Mairs a scris în memoriile ei Ordinary Time (Vremuri obișnuite) că s-a întors în biserică oarecum la fel. Deși era nesigură în credința ei în Dumnezeu, a început să participe la mesă din nou pentru a pregăti „un loc în care credința să se poată revărsa“. Ea a învățat că omul nu merge la biserică întotdeauna cu mâinile pline de credință, ci mai degrabă cu mâinile deschise și uneori biserica le umple.

În cazul meu, însăși structura bisericii era un obstacol în umplerea mâinilor mele cu credință. Îmi plac grupurile mici în care oamenii vorbesc despre viețile lor, discută probleme de credință și se roagă împreună. Cu toate acestea, o slujbă din biserică, cu rutina ei neschimbată și caracterul ei repetitiv, cu mulțimile și activitățile ei, cu regulile legate de ridicatul în picioare și de statul pe scaune, mă supără. Cu cât stai mai mult timp departe de biserică, cu atât mai ciudată ți se pare, iar eu îmi pierdusem obiceiul de a merge la biserică.

M-a ajutat faptul că am citit din C.S. Lewis și din mărturiile altor creștini remarcabili care doreau să I se închine lui Dumnezeu, dar au aflat că biserica era mai mult o piedică decât un ajutor în acest sens. De exemplu, câștigătoarea premiului Pulitzer, Annie Dillard, a prezentat biserica astfel:

Săptămână după săptămână am fost mișcată de starea jalnică a linoleumului care acoperea podeaua sacristiei, pe care nici o floare nu o poate înveseli sau îndulci, de modul groaznic în care erau cântate

cântările care-mi plăceau atât de mult, de obositoarele citiri din Biblie, de demodata goliciune a diluatei liturghii, de predicile plictisitoare, fără idei noi și de ceața tristei lipse de semnificație care pătrundea totul, aceste elemente care coexistau și care, probabil, ne făceau în mod uimitor să revenim; veneam de fiecare dată, săptămână după săptămână și treceam iarăși prin toate acestea.

Chiar și acum, când scriu aceste rânduri, trebuie să mă opresc și să dau din cap cu uimire. Aducându-mi aminte de modul meu de a gândi de acum douăzeci de ani, sunt surprins să îmi dau seama câtă pasiune puneam în aceste lucruri când aveam douăzeci de ani. Mi-am reluat vechiul obicei de a merge la biserică, același obicei care m-a iritat atât de tare, rutină care mi se pare la fel de confortabilă ca și încălțarea unor pantofi vechi. Acum îmi plac imnurile vechi, ascult anunțurile pentru că ele se referă la activități de care sunt interesat. Cu toate acestea, mă forțez să îmi aduc aminte ce am simțit atunci pentru că știu că biserica ridică un obstacol cultural pe care mulți oameni trebuie să îl depășească.

Ce a schimbat atitudinea mea față de biserică? Un sceptic ar spune că mi-am coborât standardele pe drum sau poate că „m-am obișnuit“ cu biserica la fel cum m-am obișnuit cu opera, după mai multe încercări nereușite. Totuși cred că a mai existat un factor: biserica a împlinit o nevoie a mea pe care nimic altceva nu o putea împlini. Sfântul Ioan al Crucii a scris: „Sufletul virtuos care este singur [...] se aseamănă cu un cărbune aprins singur. Se va răci în loc să se aprindă mai tare.“ Cred că Ioan are dreptate.

Creștinismul nu este o credință pur intelectuală și interioară. Ea poate fi trăită numai în comunitate. Poate că acesta este motivul pentru care nu am renunțat niciodată în totalitate la biserică. În adâncul ființei mele simțeam că biserica deține ceva de care aveam nevoie cu disperare. De fiecare dată când abandonez biserica pentru un timp, îmi dau seama că eu sunt singurul care suferă. Credința mea pălește și cochilia lipsei de dragoste mă cuprinde tot mai mult. Devin mai rece, nu mai fierbinte. De aceea incursiunile mele în afara bisericii au făcut întotdeauna un ocol ca să revină în biserică.

În prezent, în ciuda trecutului meu de frecventare cu întreruperi a bisericii, nu îmi pot imagina viața fără biserică. Când soția mea și cu mine ne-am mutat în alt stat, găsierea unei biserici a fost una dintre cele mai urgente priorități. Dacă lipseam o duminică de la biserică, simțeam un gol.

Cum am devenit din sceptic un apărător al bisericii, din spectator un participant? Pot identifica factorii care au schimbat atitudinea mea față de biserică? Răspunsul meu este că de-a lungul anilor am învățat ce elemente să caut într-o biserică. În copilărie nu am putut alege din mai multe biserici, la fel cum nu am putut alege dintre mai multe școli. Mai târziu am avut multe posibilități de alegere a bisericii, încercând mai multe. Acest proces m-a învățat că factorul cheie în găsierea unei biserici bune se afla în interiorul meu, se referea la modul meu de a vedea. După ce am învățat la ce să mă uit, alte aspecte, cum ar fi confesiunea religioasă, nu au mai contat atât de mult.

Am învățat să privesc în sus, în jurul meu, în exterior și în interior atunci când merg la biserică. Acest mod nou de a privi m-a ajutat să nu mă mai mulțumesc cu tolerarea bisericii, ci să învăț să o iubesc.

Îmi prezint aceste observații, deși știu că unii oameni, cum ar fi cei din orașele mai mici sau de la sate, de exemplu, nu au decât puține alternative la biserică lor. Cu toate acestea, cred că pentru fiecare dintre noi modul de a privi lucrurile ne poate transforma înțelegerea despre ceea ce trebuie să fie biserică. O dată ce am înțeles viziunea despre biserică, devenind participanți, putem contribui la transformarea ei în locul dorit de Dumnezeu.

Privește în sus

Înainte abordam biserică având o mentalitate de consumator cu spirit de discernământ. Consideram serviciul de închinare un fel de spectacol: oferă-mi ceva ce îmi place, fă-mă să mă simt bine.

Vorbind despre oameni ca mine, Soren Kierkegaard a spus că avem tendința de a considera biserică un fel de teatru: stăm în sală și urmărim cu atenție actorul de pe scenă care atrage toate privirile spre el. Dacă spectacolul este de bună calitate, ne exprimăm recunoștința aplaudând și ovaționând. Dar biserică trebuie să fie total diferită de un teatru. În biserică, Dumnezeu este publicul închinării noastre. Departe de a juca rolul principal, lucrătorul creștin trebuie să fie ca un suflor discret care stă în spatele scenei și ajută suflând cuvintele.

Ceea ce contează cel mai mult este ceea ce se petrece în inimile celor din adunare, nu printre actorii de pe scenă. Trebuie să plec de la serviciul de închinare întrebându-mă nu ce am obținut eu, ci dacă a fost mulțumit Dumnezeu cu ceea ce s-a întâmplat. Acum încerc să privesc în sus în timpul serviciului de închinare, să-mi îndrept ochii dincolo de tavan, spre Dumnezeu.

Schimbarea punctului meu de vedere m-a ajutat să trec peste deficitul de talent pe care l-am întâlnit în diverse biserici. Pentru a distra atenția exclusiv îndreptată spre pastor, unele biserici au căutat să-i facă pe mai mulți lucrători laici să participe la serviciul de închinare. Aceștia compun cântări sau poezii, joacă scenete, cântă triouri, confecționează banere, se exprimă prin dans sacru. Mărturisesc că, după standardele obiective ale esteticii și chiar după standardele subiective ale „închinării“, multe dintre aceste încercări contribuie foarte puțin la îmbogățirea și facilitarea închinării mele. Dar adevărul că Dumnezeu, nu biserica este publicul care contează, a pătruns progresiv în ființa mea.

Încerc să învăț o lecție de la C.S. Lewis, care a scris următoarele cuvinte despre biserica lui:

Nu-mi plac deloc imnurile ei, pe care le consider poeme de nota cinci, puse pe muzică de nota șase. Dar apoi am văzut meritul lor [...] Mi-am dat seama că imnurile (care au rămas doar muzică de nota șase) erau, cu toate acestea, cântate cu devotament și dăruire de sfântul bătrân de pe banca cealaltă, încălțat cu pantofi de țară și atunci am știut că nu

meritam nici măcar să-i curăț încălțăminte. Acest lucru te scoate din orgoliul tău solitar.

Biserica nu există pentru a oferi spectacol, pentru a încuraja vulnerabilitatea, pentru a forma o imagine sănătoasă despre sine sau pentru a facilita prietenia, ci pentru a se închina înaintea lui Dumnezeu. Dacă ea nu face acest lucru, nu face nimic. Am învățat că lucrătorii, muzica, actele de cult și alte lucruri menite să „atragă” oamenii sunt doar imbolduri care susțin scopul principal de a-i aduce pe închinători în contact cu Dumnezeu. Când mă îndoiesc de acest fapt, mă întorc la Vechiul Testament care alocă aproape la fel de mult spațiu instrucțiunilor pentru închinarea din Cortul Întâlnirii și din Templu ca și spațiul pe care-l alocă Noul Testament vieții lui Cristos. Studiată în întregul ei, Biblia subliniază în mod evident ceea ce îi place lui Dumnezeu, adică scopul închinării. A te închina, spune Walter Wink, înseamnă a-ți aduce aminte Cine este proprietarul casei.

La biserică pot privi spre amvon sau spre platformă ca spectator ori pot privi în sus, spre Dumnezeu. Același Dumnezeu care a avut atât de multă grijă să le ofere vechilor evrei detaliile sacrificării animalelor, le-a spus mai târziu: „Nu voi lua tauri din casa ta, nici țapi din staulele tale. Căci ale Mele sunt toate dobitoacele pădurilor, toate fiarele munților cu miile lor.” Ocupându-se numai de aspectele exterioare ale închinării, au scăpat din vedere elementul cel mai important: Dumnezeu era interesat de jertfa inimii, de atitudinea de supunere și recunoștință. Acum, când merg la bise-

rică, încerc să fiu preocupat de această atitudine, în loc să stau confortabil în scaunul meu ca un critic de teatru și să emit judecăți estetice.

Am vizitat biserici romano-catolice și ortodoxe care sfidează în totalitate mentalitatea de consumator atât de predominantă în America. În cele mai multe slujbe catolice nu se mai pune accent pe predică sau „omilie“ și puțini dintre preoții pe care i-am auzit pot concura la o competiție de predici. Când am avut întrebări în legătură cu această slăbiciune, ei au dat din umeri. Pentru ei sacramentul comuniunii sau mesa este centrul închinării; celelalte au doar rolul de susținere a ei.

În bisericile ortodoxe rusești, preoții nici măcar nu vorbesc limba populației, deoarece puține comunități pot înțelege slavona veche, limba liturghiei. Corurile psalmodiază mesajul evangheliei și din multe slujbe predica lipsește. Ceea ce contează este închinarea, iar preoții, icoanele, arhitectura bisericii, tămâia și corul au rolul de „sufleuri“.

Am multe motive pentru care eu continui să mă închin în tradiția protestantă care pune un mare accent pe Cuvântul predicat de la amvon, dar nu mă mai preocupă atât de mult stilul de muzică, ordinea în care se desfășoară elementele din serviciul de închinare și „capcanele“ menite să atragă oamenii la închinare, cum m-au preocupat în perioada când am umblat din biserică în biserică. Concentrându-mi atenția asupra componentelor programelor și nu asupra scopului închinării, întâlnirea cu Dumnezeu, nu am înțeles cel mai important mesaj dintre toate.

Privește în jur

La începutul pelerinajului meu înapoi în biserică, am făcut greșeala de a căuta numai biserici cu membri asemănători cu mine. Am căutat o biserică cu membri având același nivel de pregătire ca și mine, de aceeași tradiție biblică și având aceleași preferințe în privința cântărilor și a liturghiei. Am repetat în mod ciudat greșelile bisericii copilăriei mele care încerca să înăbușe orice tentativă de diversitate. În biserica mea din copilărie nu erau primiți oamenii de culoare, stilul emoțional de închinare al bisericilor de negri din cealaltă parte a orașului era ridiculizat, iar pentecostalii sau alți credincioși având concepții diferite despre darurile spirituale erau luați în zeflema. Rezultatul a fost că forma noastră de închinare era săracă și rigidă.

În anii 1960, Martin Luther King Jr. (citându-l pe Billy Graham) obișnuia să spună că ora 11 duminică dimineața era ora cu segregatia cea mai pronunțată din America, iar acum Jesse Jackson poate repeta același lucru, dar fără să mai fie în pericol. S-au făcut foarte puține lucruri pentru a aduce eterogenitate închinării, de fapt experții în creșterea bisericii ne avertizează împotriva acestui lucru. Instituțiile statului și firmele au pus în aplicare planuri de acțiuni și au aplicat sistemul procentajului în încercarea de a corecta nedreptățile trecutului, dar nu am auzit de vreo biserică care să lanseze un plan de acțiune menit să crească participarea minorităților la viața bisericii.

Cu toate că am frecventat numeroase biserici în ultimele decenii, cel mai mult am învățat despre biserică de

la biserica LaSalle Street Church din centrul orașului Chicago. LaSalle a cunoscut aceleași dispute cu privire la stilurile de închinare, aceleași probleme financiare, aceeași combinație de creștini devotați și nepăsători, aspecte care pot fi întâlnite în cele mai multe biserici. Nu era o biserică perfectă. Dar acum, când mă gândesc la cei treisprezece ani pe care i-am petrecut în ea, îmi dau seama că ea m-a învățat în mai multe moduri ceea ce trebuie și poate să fie o biserică.

Când am început să frecventez biserica LaSalle, eram resemnat să consider mersul la biserică o disciplină spirituală necesară. Spre surprinderea mea, serviciul de duminică dimineață a devenit un eveniment pe care-l așteptam cu plăcere, nu cu groază. De ce? Cred că motivul era amestecul încântător de oameni diferiți din biserică. Acolo am învățat să privesc nu numai în sus, ci și în jur. Mă închinam împreună cu oameni care erau foarte diferiți de mine.

Biserica se afla la mijlocul distanței între cea mai bogată și cea mai săracă parte a orașului. La două străzi spre est se află Gold Coast, unde locuiau oameni cu venituri de peste 50.000 de dolari anual. La două străzi spre vest se află cartierul Cabrini-Green, cu locuințe sociale, unde locuiau oameni cu venituri sub 3.500 de dolari pe an. LaSalle și-a asumat rolul de „biserică-pod“ între cele două cartiere. Pastor era Bill Leslie, cu un trecut asemănător cu al meu în privința fundamentalismului rasist. El a fost președintele corpului studentesc de la universitatea Bob Jones, cu o segregare rasială foarte strictă, iar socrul lui a lucrat în campania guvernamentală a segregaționistului Lester Maddox

în statul Georgia. Poate că Bill, ca o reacție la acest trecut, a făcut din reconcilierea rasială scopul principal al bisericii.

LaSalle a fost prima biserică unde am gustat diversitatea. Duminica dimineăta voluntarii pregăteau micul dejun (atunci am simțit și efectul mirosului de biscuiți și de șuncă asupra sanctuarului bisericii) pentru bătrâni, dintre care mulți rămâneau și la serviciul de închinare. Jumătate din acești bătrâni erau afro-americani, jumătate erau albi. În diminețile reci oamenii fără adăpost veneau și ei la micul dejun și uneori acești vizitatori se întindeau pe băncile din biserică și sforăiau tare în timpul slujbei.

În biserică erau membri și oameni cu diplome universitare, care urmau un program de doctorat la școli prestigioase, cum ar fi Northwestern sau Universitatea din Chicago, precum și doctori, avocați și alți oameni cu multă pregătire. Datorită acestei combinații, când predam la o clasă de Școală duminicală sau când predicam ocazional în biserică, eram obligat să prezint evanghelia la nivelul comun al membrilor. Aveau cuvintele aceleași sens pentru o femeie bătrână care primea pachete cu hrană la fel ca pentru un student de la teologie?

Am ajuns să fiu uimit de capacitatea evangheliei de a se adresa simultan celor bogați și educați și celor care locuiau pe stradă, lipsiți de pregătire. Am început să consider mersul la biserică o plăcere tot mai mare pentru că îmi oferea ocazia să fiu înconjurat de oameni diferiți de mine. La suprafață aveam puține lucruri în

comun, dar devotamentul nostru față de Isus Cristos ne aducea la același nivel.

Am participat o dată la un weekend organizat de Scott Peck, care a invitat zece evrei, zece creștini și zece musulmani pentru a-și testa teoria lui despre comunitate. Peck crede că oamenii înțeleg greșit lucrurile: credem că o comunitate se formează după ce oamenii diferiți își rezolvă conflictele. De exemplu, în Orientul Mijlociu conducătorii statelor ostile se întâlnesc pentru a negocia tratate de pace, iar după aceea oamenii vor trăi (sau nu) în pace. Conform părerii lui Peck, pacea s-ar obține mai natural dacă acești conducători ar învăța mai întâi să trăiască în comunitate și apoi ar încerca să-și rezolve conflictele.

Voi fi întotdeauna recunoscător pentru acel weekend cu Scott Peck pentru că am învățat spre ce fel de comunitate trebuie și poate să aspire biserica. Baza creștină a comunității, dragostea reconciliatoare a lui Dumnezeu, transcende toate diferențele de naționalitate, rasă, clasă, vârstă și sex. Comunitatea dintre noi se află pe primul plan, iar apoi vin aspectele care ne deosebesc.

În biserica LaSalle și în alte câteva locuri, am între-zărit ce se poate întâmpla atunci când se formează o comunitate pe baza aspectelor comune. Apare o familie a lui Dumnezeu, în care unitatea nu înseamnă uniformitate, iar diversitatea nu înseamnă dezbinare.

Cât de ușor uităm că biserica creștină a fost prima instituție din istoria lumii care a pus pe picior de egalitate evreii și neevreii, bărbații și femeile, sclavii și oamenii liberi.

Primii creștini au dărâmat barierele. Spre deosebire de cele mai multe dintre celelalte religii, creștinii i-au primit pe bărbați și pe femei în mod egal. Grecii îi excludeau pe sclavi de la aproape orice întâlnire socială, dar creștinii i-au inclus. Templul evreiesc îi separa pe închinători după rasă și sex, dar creștinii i-au adus împreună în jurul mesei Domnului. Spre deosebire de aristocrația romană, majoritar masculină, biserica creștină a permis femeilor și săracilor să-și asume roluri de conducere.

Apostolul Pavel, un „Evreu între Evrei“ a vorbit cu elocvență despre „taina ținută ascunsă din veșnicii“ în Dumnezeu. Intenția lui Dumnezeu, a spus Pavel, a fost „ca domniile și stăpânirile din locurile cerești să cunoască azi, prin Biserică, înțelepciunea nespuse de felurită a lui Dumnezeu“ (Efeseni, 3:10). Formând o comunitate din oameni diverși, avem ocazia să atragem atenția lumii și chiar a lumii supranaturale de dincolo.

Desigur, îmi dau seama că diversitatea îmbracă multe forme. Chiar și bisericile alcătuite numai din albi sau numai din negri cunosc diversitatea în privința vârstei, a educației și a statutului economic. Biserica este singurul loc la care mă duc săptămânal și care strânge împreună mai multe generații: nou-născuți ținuți la pieptul mamelor lor, copii care se foiesc și fac gălăgie exact atunci când nu este bine, adulți responsabili care știu să se poarte corespunzător în fiecare moment și bătrâni care mai adorm dacă predicatorul se întinde prea mult.

Acum, când privesc la o biserică, privesc la oamenii care stau în bănci. Am multe de învățat de la stilul de închinare lipsit de inhibiții al afro-americanilor și al pentecostalilor, de la credința robustă a bătrânilor, de la luptele zilnice ale mamelor cu copiii preșcolari. Caut intenționat o adunare care nu este compusă din oameni ca mine.

Privește în exterior

Biserica, a spus arhiepiscopul William Temple, este „singura societate cooperativă din lume care există pentru beneficiul nemembrilor ei.“ Aceasta este lecția pe care am învățat-o cel mai clar de la biserica LaSalle. Bisericile copilăriei mele au subliniat nevoia misiunii în țări străine și eu abia așteptam conferințele anuale despre misionari, care arătau poze cu puștile, sulile și măștile triburilor din zone îndepărtate. Dar în Chicago am învățat că misiunea bisericii începe cu nevoile oamenilor din cartierul ei. Unul dintre motivele pentru care adunarea cu o diversitate atât de mare a dat roade bune a fost că ne-am combinat eforturile să ne adresăm comunității din jurul nostru. Când slujești activ cauzelor altora, nu te mai gândești atât de mult la slujirea propriei tale persoane.

Programele pentru comunitate din biserica LaSalle au început când învățătorii de la clasele de Școală duminicală au observat că mulți participanți nu știau să citească și s-au oferit să-i învețe după serviciul de duminică. Nevoia a fost enormă, deoarece la liceul local procentul abandonului școlar depășea 75 %. Nu peste

multă vreme la biserica LaSalle au început să sosească autobuze pline de studenți de la Colegiul Wheaton care ajutau la învățarea individuală a oamenilor. IBM și alte companii au donat echipament și a fost pus la punct un program de cea mai bună calitate pentru învățarea cititului și a scrisului.

Pentru a combate abuzurile poliției și ale capilor lumii interlope locale, un avocat și-a părăsit serviciul pentru a înființa o organizație care oferea asistență juridică gratuită locuitorilor din zonă. A fost înființat și un centru de consiliere, cu taxe conforme veniturilor. La Chicago, ca de altfel în majoritatea orașelor americane, cei mai mulți copii sunt născuți de mame necăsătorite, deci biserica a început foarte repede o lucrare de sprijinire a lor.

Au apărut și alte nevoi. Când un studiu guvernamental a descoperit faptul că o treime din mâncarea pentru câini și pisici era cumpărată de oamenii în vârstă prea săraci să-și permită „hrană umană“, biserica a început o lucrare pentru bătrâni. Conducătorul ei a organizat jocuri de bingo, un joc favorit al bătrânilor din zonă, la care premiile nu erau în bani, ci în conserve. Bătrânii se simțeau bine, câștigau plase cu hrană și plecau cu demnitatea intactă.

Soția mea, Janet, a condus lucrarea bisericii pentru bătrâni. Avea șaptesprezece voluntari și prin ea am învățat cât de multe poate face un grup de oameni obișnuiți care își unesc eforturile pentru a împlini nevoile celor din jurul lor. Un disc-jockey de la o stație locală de radio venea în fiecare săptămână cu mașina

lui sport, de culoare roșie, la o fostă casă părăsită pentru a aduce alimente unui bătrân care nu putea ieși din casă. Un avocat tânăr își lua cu el copiii în vizitele sale săptămânale la un bătrân orb aflat într-un azil. O asistentă din biserică făcea vizite acasă la bolnavi. Voluntarii pregăteau mâncare de două ori pe săptămână pentru mulți bătrâni, mâncare care pentru unii dintre ei reprezenta singura masă caldă din întreaga săptămână. Mulți dintre acești voluntari s-au oferit să ajute, impulsionați de sentimente de vinovăție sau datorită simțului responsabilității, dar pe parcurs au învățat că beneficiul cel mai mare îl are dătorul. Nevoia noastră de a dăruii este la fel de disperată ca și nevoia săracului de a primi.

Evangelistul Luis Palau a surprins natura bisericii într-o metaforă agricolă. Biserica, a spus el, este ca și gunoiul de grajd. Strânge-l și va umple de miros toată zona; răspândește-l și va îmbogăți lumea. Când caut o biserică, caut una care înțelege nevoia de a privi în exterior. Am ajuns să cred că activitățile bisericii de a-i ajuta pe cei din afara ei pot reprezenta factorul cel mai important al succesului sau eșecului ei.

Poate că bisericile din zone mai bogate identifică mai greu nevoile care le pot oferi ocazia de a pătrunde în comunitate, dar ele se pot asocia cu altele din zone defavorizate sau pot deveni biserici surori ale unor biserici din Rusia sau America Latină. Astfel de acțiuni de ieșire a bisericii în lume par la început mari consumatoare de energie și resurse, dar eu am ajuns la concluzia că lucrurile stau exact invers. Printr-un paradox

al credinței, cel care dăruiește dragoste se îmbogățește, nu sărăcește.

Privește în interior

Bill Leslie, pastorul bisericii LaSalle nu a obosit niciodată să vorbească despre Har, poate ca reacție la copilăria lui petrecută în legalism. El își recunoștea propria nevoie nesfârșită de a avea har, predica despre har aproape în fiecare duminică și îl oferea din belșug tuturor celor din jurul lui în moduri foarte practice. Fiind părtaș lucrării lui duminică de duminică, am absorbit treptat harul, parcă prin osmoză. Am ajuns să cred, să cred cu adevărat, că Dumnezeu mă iubește nu pentru că o merit, ci pentru că El este un Dumnezeu al harului. Dragostea lui Dumnezeu este gratuită, fără condiții. Nu pot face nimic pentru ca Dumnezeu să mă iubească mai mult, dar nici mai puțin.

Harul, am tras eu concluzia, a fost factorul care a lipsit, în modul cel mai evident, din biserică unde am copilărit. Dacă biserică ar putea transmite harul unei lumi a competiției, a judecării altora și a împărțirii pe statute sociale – o lume a lipsei de har – atunci biserică ar deveni un loc unde oamenii ar veni singuri, fără exercitarea unei presiuni, la fel cum nomazii deșertului se îndreaptă spre oaze. Acum, când frecventez biserică, privesc în interior și Îi cer lui Dumnezeu să mă curețe de otrava rivalității și criticismului și să mă umple cu har. Acum caut biserici caracterizate de o stare de har.

Am învățat o lecție durabilă despre ceea ce este harul din reacția bisericii mele față de Adolphus, un

tânăr negru cu o privire sălbatică și furioasă în ochi. Fiecare biserică din astfel de zone ale orașelor are câte un Adolphus. Al nostru fusese câțiva ani în Vietnam și probabil că necazurile lui au început acolo. Nu-și putea păstra un loc de muncă prea mult. Excesele sale de furie și nebunia lui l-au dus în câteva rânduri la ospiciu.

Dacă își lua medicamentele duminică dimineața, te puteai înțelege cu Adolphus. Altfel... ei bine, biserica era un loc mai plin de activitate ca în alte ocazii. Începea din spate și sărea peste bănci până ajungea în față. În timpul unei cântări își ridica mâinile și făcea gesturi obscene. Alteori avea căști la care asculta muzică rap și bătea ritmul, în loc să asculte predica.

În cadrul serviciului de închinare, biserica LaSalle avea un timp numit „Rugăciunile oamenilor“. Ne ridicam și mai mulți oameni se rugau în mod spontan, pentru pacea din lume, pentru vindecarea bolnavilor, pentru dreptate în comunitatea din jurul bisericii. „Doamne, Te rugăm să ne asculți rugăciunea“ spuneam toți la unison după fiecare rugăciune. Adolphus și-a dat repede seama că „Rugăciunea oamenilor“ era o șansă ideală pentru a-și exprima grijile.

„Doamne, Ți mulțumesc că ai creat-o pe Whitney Houston și trupul ei magnific“, s-a rugat el într-o dimineață. După starea de confuzie produsă, câțiva au șoptit: „Doamne, Te rugăm să ne asculți rugăciunea.“

„Doamne, Ți mulțumesc că săptămâna trecută am semnat un contract important pentru a ne înregistra cântecele și pentru toate lucrurile extraordinare care

se întâmplă în formația mea“, s-a rugat Adolphus. Cei care-l cunoșteam știam că fabulează, dar alții cu spus din inimă: „Doamne, Te rugăm să ne ascuți rugăciunea.“

Cei care frecventau regulat biserica au început să se aștepte la orice de la rugăciunile lui Adolphus. Vizitatorii nu știau ce să creadă: își deschideau ochii și își ridicau capul cât puteau de mult pentru a localiza sursa rugăciunilor neobișnuite.

Adolphus a invocat judecata divină asupra tuturor oamenilor albi din biserica noastră care i-au produs atât de mult stres primarului Harold Washington încât acesta a făcut infarct. S-a ridicat împotriva lui George Bush care a trimis trupe în Irak în timp ce oameni albi erau omorâți pe străzile din Chicago. Ne ținea la curent cu progresele făcute de trupa lui de muzicieni. Unele dintre rugăciunile lui erau urmate de tăceri stânjenitoare. O dată Adolphus s-a rugat ca „pastorii albi ai acestei biserici să-și vadă casele arse în săptămâna care urmează“. Nimeni nu l-a însoțit cu expresia obișnuită la acea rugăciune.

Adolphus fusese deja alungat din trei biserici. El prefera să participe la o biserică mixtă pentru că îi putea face pe albi să se simtă stânjeniți. La o clasă de Școală duminicală pe care am condus-o, s-a ridicat și a spus: „Dacă aș avea o pușcă M-16 v-aș ucide pe toți din această sală.“ Albii s-au simțit foarte neliniștiți.

Un grup de oameni din biserică, inclusiv un doctor și un psihiatru, și-a asumat rolul de a se ocupa de Adolphus. De fiecare dată când făcea câte o criză, îl

luau de o parte și vorbeau cu el, repetând des cuvântul „nepotrivit“. „Adolphus, poate că mânia ta este justificată. Dar există moduri potrivite și moduri nepotrivite de a o exprima. Rugăciunea ca să ardă casa pastorului este un mod nepotrivit.“

Am aflat că Adolphus uneori venea pe jos aproape opt kilometri ca să ajungă la biserică, pentru că nu avea bani pentru autobuz. Membrii bisericii au început să-l ducă uneori cu mașina. Unii l-au invitat la masă. Cele mai multe Crăciunuri le-a petrecut cu familia pastorului asistent.

Lăudându-se cu talentul său muzical, Adolphus a cerut să fie primit în grupul muzical care cânta la Cina Domnului. Așa cum s-a dovedit, Adolphus nu avea nici urmă de talent muzical. După ce l-a testat, dirijorul a ajuns la un compromis cu el: putea sta alături de ceilalți și putea să cânte, dar numai când chitara lui electrică nu era conectată. De fiecare dată când cânta grupul, Adolphus se ridica alături de grup și cânta, dar, spre ușurarea noastră, chitara lui nu producea nici un sunet. În general acest compromis a dat roade, cu excepția duminicilor când Adolphus nu-și lua medicamentele și se credea Joe Cocker care făcea mișcări energice pe platformă în timp ce noi primeam trupul și sângele lui Cristos.

A venit și ziua când Adolphus a cerut să fie primit ca membru al bisericii. Prezbiterii i-au examinat convingerile, nu au găsit prea multe lucruri încurajatoare și au hotărât să-l supună unei perioade de încercare. Putea deveni membru al bisericii dacă dovedea că înțelege ce

înseamnă a fi creștin, au decis ei, și după ce va învăța să se poarte civilizată cu ceilalți din biserică.

Împotriva tuturor probabilităților, povestea lui Adolphus a avut un sfârșit fericit. În timp s-a liniștit. A început să solicite ajutorul celor din biserică când simțea că se apropie o criză de nebunie. A ajuns chiar să se căsătorească. Când a încercat a treia oară să devină membru al bisericii, a fost acceptat. Harul vine la oamenii care nu îl merită și pentru mine Adolphus a ajuns să reprezinte harul. Niciodată în viața lui nimeni nu a investit atât de multă energie și preocupare în el. Nu avea familie, nu avea loc de muncă, nu avea stabilitate. Biserica a devenit pentru el singurul loc stabil. L-a acceptat în ciuda a tot ceea ce a făcut ca să merite să fie respins.

Biserica nu a renunțat la Adolphus. I-a dat a doua, a treia și a patra șansă. Creștinii care au experimentat harul lui Dumnezeu i l-au transferat lui Adolphus și acest har stăruitor, de nestins m-a făcut să înțeleg ce trebuie să suporte Dumnezeu pentru că a hotărât să iubească oameni ca mine. Acum caut biserici care răspândesc acest fel de har.

Un semn nou pe plajă

„Există două lucruri pe care nu le putem face singuri, a spus Paul Tournier, unul este să ne căsătorim și celălalt este să fim creștini.“ În pelerinajul meu împreună cu biserica, am învățat că biserica joacă un rol vital, necesar. Noi suntem „noua comunitate“ a lui Dumnezeu pe pământ.

Sunt conștient, dureros de conștient, că tipul de biserică pe care l-am descris, biserica ideală pe care o caut, este excepția, nu regula. Multe biserici oferă mai mult spectacol decât închinare, mai multă uniformitate decât diversitate, mai mult exclusivism decât ieșire în lume, mai multă lege decât har. Nimic nu tulbură mai mult credința mea decât dezamăgirea pe care mi-o produce biserica vizibilă.

Cu toate acestea, trebuie să-mi amintesc de cuvintele spuse de Isus ucenicilor: „Nu voi M-ați ales pe Mine, ci Eu v-am ales pe voi.“ Biserica este riscul lui Dumnezeu, „jocul de noroc“, dacă am putea vorbi așa. Mai mult, am ajuns să consider umanitatea cu atâtea defecte a bisericii drept un semn paradoxal al speranței. Dumnezeu a făcut rasei umane cel mai mare compliment, hotărând să trăiască în noi, vase de lut.

Am citit de mai multe ori Biblia în întregime, de la Geneza la Apocalipsa, și de fiecare dată am fost impresionat de adevărul că biserica este un punct culminant, o împlinire a ceea ce a vrut Dumnezeu de la început. Trupul lui Cristos devine o nouă identitate cuprinzătoare, care dărâmă toate barierele de rasă, naționalitate și sex și care face posibilă o comunitate ce nu mai există în altă parte în lume. Nu trebuie decât să citești primul paragraf al tuturor epistolelor lui Pavel trimise diverselor adunări răspândite în Imperiul Roman. Ele sunt „în Cristos“ și acest lucru contează mai multe decât rasa, statutul economic sau toate celelalte categorii pe care le poate inventa omul.

Identitatea mea în Cristos este mai importantă decât identitatea mea ca american, ca locuitor al statului Colorado, ca bărbat alb sau ca protestant, biserica este locul în care îmi sărbătoresc noua mea identitate și în care trăiesc alături de oameni foarte diferiți de mine, dar care au acest lucru în comun. Am primit misiunea de a trăi o societate alternativă în fața ochilor unei lumi care ne urmărește, o lume care se îndreaptă tot mai mult spre tribalism și fărâmițare.

O întâmplare din perioada petrecută în biserica LaSalle mi-a rămas în memorie ca o imagine vie a acestei noi comunități. În fiecare vară, biserica LaSalle ține un serviciu de botez în apele mereu reci ale Lacului Michigan. Îmi aduc aminte de un anumit an, când ziua botezului a fost glorios de însorită și când caracterul etnic al orașului Chicago a fost manifestat în fața tuturor celor care au vrut să vadă.

Creuzetul american al amestecării raselor era evident: băieți pe role, cu măști și genunchiere de plastic, bicicliști care claxonau să le faci loc pe trotuar, trupuri unse cu loțiuni care se întindeau la soare formând un aranjament cu totul întâmplător.

Pe această scenă de pe malul lacului s-au aliniat treisprezece candidați la botez ca să-și prezinte mărturia. Erau doi agenți bursieri tineri, soț-soție, care au spus că „vor să se identifice cu Cristos mai public“. Apoi a vorbit o femeie de proveniență cubaneză, îmbrăcată

* Yuppie - tânăr ambițios, cu pregătire, cu o carieră de succes, cu un mod de viață luxos, care conduce, de regulă, un birou.

într-o rochie albă. Un bărbat înalt, bronzat, a spus că a fost agnostic până în urmă cu șase luni. O aspirantă în domeniul muzicii de operă a recunoscut că s-a hotărât pentru botez chiar în acea dimineață și a cerut celorlalți să se roage pentru ea deoarece nu suporta apa rece. O femeie de culoare neagră de optzeci și cinci de ani a cerut să fie scufundată în apă împotriva sfatului medicului ei („Cea mai ciudată cerere care mi-a fost adresată“, a spus doctorul). Un investitor imobiliar, o femeie gravidă, un student la medicină și alți câțiva au luat pe rând cuvântul și au explicat de ce au cerut să fie scufundați pe plaja de la North Avenue.

Trupurile au fost scufundate în apă destul de repede. Fiecare candidat a ieșit din apă tremurând și cu piele de găscă, având ochii mari și strălucitori din cauza temperaturii scăzute a apei. Noi, cei de pe mal, i-am întâmpinat cu îmbrățișări și astfel pete umede au apărut pe hainele noastre. „Vă urăm bun venit în Trupul lui Cristos“ le-am spus.

În timpul serviciului de botez m-am uitat la locuitorii din Chicago care treceau pe acolo. Câțiva închinători ai soarelui nemulțumiți au plecat repede murmurând. Totuși, cei mai mulți au fost toleranți, reacționând prin priviri și zâmbete nedumerite. Un alt grup religios ciudat, au crezut ei probabil.

Grupul de la biserică a plecat după o oră. Locul de pe malul lacului de pe plaja North Avenue ocupat de micul nostru grup s-a umplut repede. Urmele picioarelor noastre s-au șters, nisipiul pe care călcasem a fost repede acoperit cu prosoape și saltele de plajă.

Micuța scenă de pe plajă, care s-a înfățișat înaintea unei mulțimi curioase, a devenit pentru mine simbolul societății alternative pe care a inaugurat-o Isus pe pământ cu atât de mult timp în urmă. Plajele din Chicago au ordinea lor bine stabilită: cei de origine spaniolă la nord, yuppies* aproape de turnul salvamarului, homosexualii lângă stânci. Cine se aseamănă se adună, familiile rămân împreună. Dar mica noastră comunitate a fost formată din agenți de bursă, din cubanezi, dintr-o cântăreață de operă și de o strănepoată de optzeci și cinci de ani a sclavilor.

Mai mult, noi ne-am adunat acolo pentru a ne declara apartenența și devotamentul față de o cu totul altă împărăție, o împărăție care are prioritate pentru noi față de plăcerile simțurilor oferite de o zi de duminică petrecută agale pe plajă. Când era prezentat fiecare candidat la botez, cineva din biserică se ruga cu voce tare pentru noua umblare a persoanei respective cu Dumnezeu. Unul dintre aceștia a citat în rugăciune cuvintele lui Isus despre cerul care tresaltă de bucurie când se pocăiește un păcătos.

Văzută din turnul salvamarilor, pe scena aceea de pe plaja North Avenue nu s-a întâmplat mare lucru. Dar, privind dintr-o altă perspectivă, cea eternă, a început o sărbătoare a vieții care nu se va sfârși niciodată.

Definiția mea favorită a bisericii este cea dată de Karl Barth, care a spus: „[Biserica] există... să înalțe în lume un semn nou care diferă total de obiceiurile [lumii] și pe care le contrazice într-un mod plin de promisiune.“ Ceremonia noastră de pe malul Lacului

Michigan a fost într-adevăr total diferită de obiceiurile lumii sau cel puțin ale orașului Chicago. Experiența mea legată de biserică, mai ales cea legată de biserica LaSalle, a dovedit că biserica poate contrazice lumea într-un mod plin de promisiune.

Chiar în dimineața aceea, voluntarii bisericii au pregătit un mic dejun din ouă, șuncă și biscuiți pentru toți flămânzii care intrau pe ușă, în această perioadă când ajutoarele statului pentru defavorizați scad. În timp ce politicienii votau alocarea de fonduri pentru construirea de noi închisori și promiteau scăderea criminalității, avocații din biserica LaSalle îi consiliau pe tinerii infractori, iar alții îi învățau să citească. În timp ce sociologii dezbăteau cum să stigmatizeze mai eficient mamele care aveau copii din flori, un program al bisericii le ajuta pe aceleași femei să înfrunte consecințele practice ale deciziei lor de a nu face avort. În timp ce firmele imobiliare demolau hotelurile ce aveau camere single și le înlocuiau cu apartamente de lux, comitetul bisericii făcea planuri pentru crearea de adăposturi pentru bătrâni. Noi făceam aceste lucruri în mare parte datorită a ceea ce s-a întâmplat în acea dimineață pe malul Lacului Michigan: pentru că eram uniți de o nouă identitate în Cristos Isus, care a dărâmat zidul despărțirii.

Având parte de harul lui Dumnezeu, am vrut să le facem și altora parte de el, pe gratis, fără condiții, așa cum vine harul întotdeauna. Biserica, am învățat eu, poate fi într-adevăr un semn nou, total diferit de

obiceiurile lumii și poate să contrazică lumea într-un mod plin de promisiune. Din acest motiv, merită să ne deranjăm cu biserica.